

Pretoriana

**TYDSKRIF VAN DIE PRETORIASE HISTORIESE VERENIGING
(GENOOTSKAP OUD-PRETORIA)**

**JOURNAL OF THE PRETORIA HISTORICAL SOCIETY
(OLD PRETORIA SOCIETY)**

Prys R 4,00 Price

LYS VAN BESTUURSLEDE VAN DIE
PRETORIASE HISTORIESE VERENIGING
(GENOOTSKAP OUD-PRETORIA) OP 1 NOVEMBER 1986

Dr. N.A. Coetzee	voorsitter
Mnr. W.J. Punt	ondervoorsitter, bewaring van geboue
Mev. M.L. Willmer	sekretaresse
S. de K. Venter	verteenwoordiger van die Stadsraad van Pretoria
Mev. M. Andrews	organisasie van toere
Mnr. T.E. Andrews	<i>Nuusbrief</i>
Mev. A. Dreyer	argief
Mnr. D. Eksteen	penningmeester
Mev. S.W. Jacobs	skooltuine
Dr. C. de Jong	redaksie van <i>Pretoriana</i>
Prof. H.J. Petrick	bewaring van begraafplase
Mnr. R. Tomlinson	forte
Mev. I. Vermaak	assistent-sekretaresse

Die posbusnommer van die sekretariaat is 4063, Pretoria 0001.

PRETORIANA – AFRICANA

Aanbod van uitgawes van *Pretoriana* van vroeë en onlangse datum

Hoeveel geskiedenisboeke kan U vir R20,00 koop?

Miskien een, wat bestaan uit nog nie eens 200 bladsye nie.

Hoeveel Africana-boeke kan U vir R20,00 koop?

Waarskynlik nie eers een nie.

Hoeveel *Pretoriana*'s kan U vir R20,00 koop?

Tenminste 80 uitgawes met meer as 2500 bladsye propvol met geskiedenis, foto's, belangrike data en kostelike stories.

Daar is stelle *Pretoriana*'s met uitgawes vanaf die vroeë jare vyftig, by die Genootskap beskikbaar. Skryf 'n briefie aan Anton Jansen, Posbus 33704, Glenstantia 0010, Pretoria, of nog makliker, skakel sy kantoor nommer 70 6456 of na kantoortyd 47 5838 om 'n stel *Pretoriana*'s te bestel.

Afsonderlike nommers is ook beskikbaar VANAF R0,50 per eksemplaar.

INHOUDSOPGAWE / TABLE OF CONTENTS

	bladsy/page
Van die redakteur	2
From the editor	3
Foto van die bestuur van die Pretoriase Historiese Vereniging	4
N.A. Coetzee, Toespraak by geleentheid van die onthulling van die J.J. Kirkness-gedenkplaat by die Onderwyskollege Pretoria op 3 Junie 1986	5
Die veldslag en monument van Delvillebos	10
J. Ploeger, Die agtergrond van die oprigting van die Oorlogsmonument voor die Uniegebou, Pretoria	11
Delville Wood Cemetery, Longueval, and the South African Memorial, France	21
S.W. Jacobs, E. Schweickerdt (Pty) Limited: 1902-1986	25
Eugène Marais en Hally se komeet	31
C. de Jong, Die Pierneef-skildery vir Koningin Wilhelmina - 'n geskenk en 'n insident	33
C. de Jong, Moontlike voorbeelde van Reisaicher se skilderye van die Tweede Anglo-Boere-oorlog te Pretoria (2) Tweede skildery: de slag by Colenso	35
C. de Jong, 100 jaar gelede die eerste outomobiel	38
Verskyning van boek oor die geslag Du Plessis	42
C. de Jong, The checkered career of George Kynoch	43
Kenneth E. Wilburn Jr., The climax of railway competition in South Africa, 1886-1899	48
C. de Jong, The railway struggle in South Africa, 1886-1910, Review of K. Wilburn, The climax of railway competition in South Africa 1886-1899	53
C. de Jong, Nabeskouing oor Dr. T.S. van Rooyen	55
C. de Jong, Die broers Alarik en Magnus Forssman in Transvaal	57
C. de Jong, Die Duitse passasierskip 'Pretoria' 50 jaar gelede	70
C. de Jong, Gedenktekens vir minder bekende persone in en om Pretoria (4) - Christer Uggla, die kanondokter	71
C. de Jong, Die spoorwegverlede herleef	74

VAN DIE REDAKTEUR

Op 3 Junie 1986 is 'n plaat ter herinnering aan Mnr. John J. Kirkness onthul in die Onderwyskollege Pretoria. Dit is bestem vir die sportterrein van die Kollege wat op die oorspronklike plek van die steenfabriek van Kirkness in Groenkloof lê. Dr. N.A. Coetzee, ons voorsitter, was een van die sprekers voordat Mnr. John Niven, seun van Mnr. John J. Kirkness, die plaat onthul het. Dr. Coetzee se verslag van die plegtigheid is afgedruk in hierdie uitgawe van *Pretoriana*.

Kol. Dr. Jan Ploeger dra by met 'n oorsig van Suid-Afrikaners se deelname aan Wêreldoorlog I ter herdenking van die slag in die Delvillebos in Noord-Frankryk, in 1986 70 jaar gelede, en van die onthulling van die Suid-Afrikaanse Oorlogsmonument by die Delvillebos 60 jaar gelede.

Mevrou S.W. Jacobs het 'n artikel oor die kunshandelaars Emil Schweickardt Senior en Junior vir hierdie uitgawe saamgestel.

Ter herdenking van die skilder J.H. Pierneef se geboortejaar 100 jaar gelede het die redakteur 'n aantekening oor die skildery van Pierneef wat die F.A.K. aan Koningin Wilhelmina by haar goue jubileum in 1948 geskenk het, geskryf. Hy vervolg die reeks oor moontlike bronne van inspirasie vir Reisacher se skilderye van die Anglo-Boere-oorlog 1899-1902. Hy dra 'n aantekening by oor die eerste outomobiel - 'n Benz - te Pretoria in 1897 omdat dit in hierdie jaar 'n eeu gelede is dat die eerste outo - ook 'n Benz - op die pad in Duitsland verskyn het. Daar is ook 'n aantekening oor George Kynoch, vuurwapenhandelaar, omdat sy wapenwinkel na bewering die oudste gebou in Pretoria is wat nou bestaan.

'n Paar jaar gelede het prof. K. Wilburn van die VSA in Oxford (VK) tot doktor gepromoveer met 'n proefskrif oor die NZASM 1887-1899. Sy samevatting van dié werk is gedruk in *Pretoriana No. 90* en word gevolg deur 'n bespreking van die proefskrif deur C. de Jong.

Onlangs het Mnr. Albert van Jaarsveld 'n beskouing oor Dr. T.S. van Rooyen, 'n oorlede bestuurslid van ons vereniging en redakteur van *Pretoriana*, gepubliseer. In antwoord daarop gee die huidige redakteur 'n nabeskouing oor Dr. van Rooyen.

C. de Jong skets die betekenis van die broers Forssman uit Swede as pioniers in Transvaal voor die ontdekking van die Groot Goudrif. Hy bespreek ingenieur Christer Ugglä in die reeks "Monumente vir minder bekende persone in en om Pretoria" en eindig met 'n herinnering aan die ontstaan van Germiston en die 'Randtrem'.

FROM THE EDITOR

On 3 June 1986 a plaque commemorating Mr. John J. Kirkness was unveiled in the College of Education Pretoria. It is destined for the sport-fields of the College which are on the original spot of Kirkness' brick factory at Groenkloof. Dr. N.A. Coetzee, our chairman, was one of the speakers before Mr. John Niven, son of Mr. John J. Kirkness, unveiled the plaque. Dr. Coetzee's report of the ceremony is printed in this issue of *Pretoriana*.

Col. Dr. Jan Ploeger contributes with a survey of South African participation in World War I to commemorate the battle of Delville Wood in Northern France, this year 70 years ago, and the unveiling of the South African War Monument near Delville Wood 60 years ago.

Mrs. S.W. Jacobs has composed an article for this issue on the art dealers Emil Schweickerdt Senior and Junior.

To celebrate the painter J.H. Pierneef's birthyear, 100 years ago, the editor has written a note on the Pierneef painting which was presented by the F.A.K. to Queen Wilhelmina for her golden jubilee in 1948. He continues the series on possible sources of inspiration for Reisacher's paintings of the Anglo-Boer War 1899-1902. He contributes a note on the first motor car - a Benz - at Pretoria in 1897 because this year it is a century ago that the first motor car - also a Benz - appeared on the road in Germany. There is also a note on George Kynoch, dealer in fire-arms, because his arms shop is said to be Pretoria's oldest building still in existence.

A few years ago Prof. K. Wilburn of the USA graduated at Oxford (UK) on a doctoral thesis regarding the NZASM 1887-1899. His summary of this work is printed in *Pretoriana* No. 90 and is followed by a review of his thesis by C. de Jong.

Recently Mr. Albert van Jaarsveld published a review of Dr. T.S. van Rooyen, a deceased member of the board of our Society and an editor of *Pretoriana*. In reply the present editor gives an after-view of Dr. van Rooyen.

C. de Jong sketches the significance of the Forssman brothers from Sweden as Transvaal pioneers before the discovery of the Great Gold Reef. He discusses engineer Christer Ugglä in the series "Monuments for lesser known persons in and around Pretoria" and finishes with a reminder of the founding of Germiston, 100 years ago, and of the 'Randtram'.

Die bestuur van die Pretoriase Historiese Vereniging - Genootskap Oud-Pretoria
op 4 Augustus 1986
The Board of the Pretoria Historical Society - Old Pretoria Society on
4 August 1986

Voorste ry van links na regs/Front row from left to right: Prof. C. de Jong
(redakteur/editor *Pretoriana*) - Mnr./Mr. W.J. Punt (ondervoorsitter/vice-
chairman) - Dr. N.A. Coetzee (voorsitter/chairman) - Mev./Mrs. M.L. Willmer
(sekretaresse/secretary) - Mnr./Mr. T.E. Andrews (redakteur *Nuusbrief*/
editor *Newsletter*)

Agterste ry van links na regs/Back row from left to right: Mnr./Mr. S. de K.
Venter (Stadsraadslid/City Council Member Pretoria) - Mnr./Mr. R. Tomlinson
(Forte/Forts) - Mev./Mrs. S.W. Jacobs (skooltuine/school gardens) - Mev./Mrs.
I. Vermaak (hulpsekretaresse/assistant-secretary) - Mev./Mrs. M. Andrews
(bustoere/bus tours) - Prof. H.C. Petrick (historiese grafte/historic graves)
Mnr./Mr. D. Eksteen (tesourier/treasurer)

Foto Mnr./Mr. Dotman Pretorius

**TOESPRAAK VAN DR. N.A. COETZEE, VOORSITTER
GENOOTSKAP OUD-PRETORIA, BY GELEENTHEID VAN DIE
ONTHULLING VAN DIE J.J. KIRKNESS GEDENKPLAAT BY DIE
PRETORIASE ONDERWYSKOLLEGE OP 3 JUNIE 1986.**

Die Genootskap Oud-Pretoria, ook genaam die Historiese Vereniging van Pretoria, wil hiermee sy dank uitspreek aan die Rektor, die personeel en die studente van die Pretoriase Onderwyskollege, asook aan die Transvaalse Onderwysdepartement as owerheid vir die herdenking van John Johnston Kirkness as een van die uitstaande pioniers van Pretoria.

We also welcome Mr. John Niven Kirkness, son of J.J. Kirkness present here today with his son and other members of the family, to do honour to their father and grandfather by unveiling this plaque. We as Society also thank Mr. J.N. Kirkness, now already 87 years of age, for his financial aid to enable the Society to erect various plaques at historical sites in Pretoria.

Die Genootskap Oud-Pretoria is in 1948 deur wyle dr. Willem Punt en andere gestig om nie alleen as die Historiese Vereniging van Pretoria te dien nie, maar ook as die bewaarder van die verlede, van Pretoria se historiese erfenis in die vorm van geboue, landmerke, name van strate en plekke, en om die geskiedenis van Pretoria vas te lê. Dit is nou reeds oor ongeveer 40 jaar gedoen deur die publikasie van die amptelike tydskrif van die Genootskap, naamlik *Pretoriana*, wat nou reeds 89 uitgawes belewe het. As u die geskiedenis van Pretoria wil leer ken, kan u al 89 uitgawes van die Genootskap aankoop vir die klein bedrag van R20. Dit is 'n prestige-uitgawe van die Genootskap Oud-Pretoria en van die hoofstad van die Republiek Suid-Afrika.

Die Genootskap Oud-Pretoria hou gedurig 'n wakende oog oor die geskiedkundige erfenis van Pretoria; dit het volle erkenning van die Stadsraad van Pretoria en ander liggame soos die Argitektevereniging, die Stigting Simon van der Stel en ook die Administrateur en Provinsiale Raad van Transvaal. Ook reël die Genootskap maandelikse bustoere vir lede en nie-ledes in en om Pretoria en na die verre dele van Transvaal en ander Provinsies om die deelnemers die historiese plekke van ons land te laat sien en werklik te laat belewe in die vertolking van ons gidse.

Die Genootskap publiseer ook 'n maandelikse *Nuusbrief* (*Newsletter*) waarin lede op hoogte gehou word van funksies wat plaasvind, wat hulle kan bywoon; ook word geskiedkundige sake aangeraak sover dit Pretoria betref. As deel van die 1955 Pretoria Eeufees het die Genootskap 'n Skooltoinekompetisie ingestel vir die skoolraadsdistrik van Pretoria, waaraan die skole jaarliks kan deelneem. Die doel is om die skoolgaande jeug se liefde vir die inheemse plantegroei aan te kweek en om hulle trots te maak op 'n mooi omgewing vir hulle latere woonhuise of woonplek as volwassenes. U studente hier in die saal sal in u werk as onderwysers en onderwyseresse later met die skooltoine te doen kry as deel van die opvoeding van die jeug.

Nou sal u wel vra waarom hierdie funksie, hierdie Gedenkplaat se onthulling vandag alhier. Dit is goed dat u as studente sal weet van die verlede van u Kollege en van die terrein agter die berg waarheen u verskuif sal word en waar u geboue en sportvelde op die oomblik 'n werklikheid word. Daardie terrein

JOHN J. KIRKNESS,
Groenkloof Brick, Tile and Pottery Works,
PRETORIA.

Telephone No. 30. — Office: CHURCH SQUARE. — P.O. Box 44.

MANUFACTURER OF

**Wire Cut, Pressed, and Stable Bricks
of every description.**

Any special size or kind made to order.

— ALSO —

**Flooring Tiles of any size and Chimney Cans
of various designs.**

— AND —

**Garden Pottery Ware including Flower Pots, Vases
and Garden Bordering.**

Any of above wares can be made to Architects own designs.

Uit: *Lochhead's Guide Hand-book and Directory of
Pretoria 1913*, published by Transvaal Reliable Agency,
Pretoria 1913
faksimileherdruk deur die Staatsbiblioteek te Pretoria, 1980

was die kleigroewe van John Johnston Kirkness, die boumeester van talle historiese geboue in Pretoria, onder andere

Die Ou Raadsaal

Die Ou Letteregebou van die Universiteit van Pretoria

Die Ou Wetenskapgebou van die Universiteit van Pretoria

Die Wierdabrug oor die Hennopsrivier

Die Leeubrug oor die Apiesrivier in Kerkstraat, Pretoria

Die ou hoofgebou van die Administratiewe blok van die

Veeartsenykundige Navorsingsinstituut te Onderstepoort

Die Staatsartillerie- en stalle en huisekompleks in

Potgieterstraat, Pretoria

in Bloemfontein die vierde en laaste Raadsaal

kerke in Bethlehem, Barberton en Heilbron

nog baie ander geboue waarvan 'n opsomming verskyn in *Pretoriana* 86.

John Johnston Kirkness is gebore 1 April 1857 op die Orkney-Eilande, Brittanje, het sy diploma in boukunde behaal by die Heriot Watt College in Edinburgh en het as vakman in Glasgow gewerk. In 1879 het hy na Suid-Afrika gekom, in Port Elizabeth geland en vervolgens gewerk in Durban, Bethlehem, en op die Barberton Goudvelde. Hier het hy sy een oog verloor, maar in sy lewe dit ook te bowe gekom. Hy het sy bruid Ann Baikie in 1884 op die Orkney-Eilande gaan haal en in 1887 is hulle in Pretoria gevestig. U kan na sy woning gaan kyk in Pomonastraat 255, Muckleneuk, wat nou as 'n gastehuis deur Unisa gebruik word. Hy het op Groenkloof sy stene begin maak, die 'Kirkness' stene, met sy inskrip daarop. Hierdie stene het wêreldwyd aandag getrek as "face-bricks" en is deur Sir Herbert Baker gebruik om die binnewerk van die Uniegebou af te rond. Die Groote Schuur Hospitaal in Kaapstad, die Harare Poskantoor, en tot ongeveer 1940 die meeste huise in Pretoria is daarmee gebou. Ook het hy vloer- en dakteëls gemaak op Groenkloof, en dit is tot in Engeland gebruik. Ook potte is deur hom op Groenkloof gemaak, onder meer die groot potte op die terrasse van die Uniegebou.

Ek kan nie alles hier opnoem nie, u kan alles lees in *Pretoriana Nos. 86, 87 en 89*. Maar wat belangrik is vir u om te onthou is dat die Pretoriase Onderwyskollege opgerig word op die plek van die geweldige uitgraving wat die materiaal verskaf het vir die stene, teëls en potte wat vandag baie historiese en ander geboue in Suid-Afrika en oorsee versier wat as nasionale gedenkwaardigheid beskou en geproklameer is. U as studente moet weet dat u nuwe kampus op die Groenkloofterrein op 'n historiese plek staan, die John Johnston Kirkness Steengroewe. Ons vereer vandag 'n man wat in sy lewe groot dinge gedoen het, wat iets vir die nageslag nagelaat het deur sy ondernemingsgees en harde werk. U wat as onderwysers kwalifiseer en vir die opvoeding van ons kinders verantwoordelik sal wees in die jare wat kom, moet die gees en durf en daad van J.J. Kirkness aan hulle oordra.

U hoofgebou, waar ons vandag hier staan, is deur John Johnston Kirkness gebou en hier bring ons vandag die Gedenkplaat aan ter ere van die bouer, onthul deur sy seun John Niven Kirkness. Later, so hoop ons, sal hierdie Gedenkplaat na die Groenkloofkampus verskuif word saam met u geboue

Die onthulling van die gedenkplaat vir John Johnston Kirkness
in die Pretoriase Onderwyskollege op 3 Junie 1986
Die persone is van links na regs: D.J. Kirkness, Prof.H.O.Maree (Rektor)
J.N. Kirkness, dr. N.A. Coetzee (Voorsitter) en J.J. Kirkness
Foto: T.E. Andrews

se geskiedenis en agtergrond.

Ek dank u, meneer die Rektor vir hierdie merkwaardige gebeurtenis op ons eie Republiekdagviering in 1986. Ek bedank ook mnr. Viviers wat al die reëlings met my en die Genootskap so uitstekend en deeglik getref het. Mag die Pretoriase Onderwyskollege in die toekoms nog berge versit in die bou van ons nasie, net soos John J. Kirkness die berg Muckleneukrant versit het, daarmee aan ons 'n ryk erfenis; aan argitektoniese skoonheid in al die geboue nagelaat het, en daarmee 'n geestelike ideaal van deeglikheid en arbeidzaamheid daargestel het.

Na die toespraak van Dr. N.A. Coetzee onthul Mnr. John Niven Kirkness die gedenkplaat wat op die verhoog staan, deur die gordyntjie wat dit verhul, oop te trek. Daarna lees die Rektor die opskrifte op die gedenkplaat voor wat soos volg lui:

JOHN J KIRKNESS
GROENKLOOF BRICK FACTORY
ON THIS SITE IN 1886 JOHN J KIRKNESS (1857-1939)
ESTABLISHED A BRICK, TILE AND POTTERY FACTORY
WHICH BECAME A MAJOR SUPPLIER TO PRETORIA, SOUTH
AFRICA AND OVERSEAS

JOHN J KIRKNESS
GROENKLOOF - BAKSTEENFABRIEK
OP HIERDIE TERREIN HET JOHN J KIRKNESS (1857-1939)
IN 1886 'n FABRIEK VAN BAKSTONE, TEELS EN ERDEWERK
OPGERIG. HY HET METTERTYD 'n GROOT VERSKAFFER GEWORD
AAN PRETORIA, SUID-AFRIKA EN DIE BUITELAND

Genootskap Oud-Pretoria

Old Pretoria Society

'n Eksemplaar van *Pretoriana No. 89* word deur dr. N.A. Coetzee aan die Rektor oorhandig vir plasing in die Biblioteek. Hierin kan die studente alles oor J.J. Kirkness nalees, aangesien nie alles by hierdie funksie genoem kan word nie. Die artikel bevat 'n volledige bibliografie vir verdere naleesing.

Dr. Coetzee vertoon ook 'n 'Kirkness-Pretoria'-baksteen aan die gehoor. Hy beskryf dit as 'n nasionale gedenkwaardigheid. "U nuwe terrein asook die Hoofgebou op u terrein alhier is beide nasionale gedenkwaardighede".